

TÜRKİYE'DE SINIR TİCARETİ VE BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİLERİ

BORDER TRADE AND REGIONAL DEVELOPMENT EFFECTS IN TURKEY

Öğr.Gör. Ümit Engin TEKİN

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, İstanbul/Türkiye

ÖZ

Dünya ticaretinde neo-liberal politikaların yaygın olarak kullanılması ülkeler ve bölgeler arasındaki ekonomik-sosyal sınırların ortadan kaldırılarak ülkelerarası entegrasyonların oluşmasına sebep olmuştur. Dünya ticaretinde bu hızlı değişim ülkelerin ekonomik, sosyal ve politik uygulamalarında değişikliğe gitmesine yol açarak yeni uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dış ticaretin serbestleştirilerek neo-liberal politikalara uyum sağlanması amacıyla ülkemize sınırı bulunan seçilmiş ülkeler ile bölgesel ticaretin hızlandırılması hedeflenmiş olup ülkemize sınırı bulunan ülkelerle ekonomik işbirliği ve tercihli ticaret anlaşmaları yoluna gidilmiştir. Bu amaçla 79 sınır kapımızda bölgesel ekonomiyi geliştirmek, bölge insanı için gerekli temel gereksinimlerin karşılanması, sınır illerle ticaretin canlandırılarak bölge insanının refah seviyesini yükseltmek amacı ile sınır ticareti uygulamaya konulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde 1978 yılında yürürlüğe giren ekonomik işbirliği ve tercihli ticaret anlaşmaları sonrası ortaya çıkan sınır ticaretlerinin gelişimi, içsel ve dışsal etkileri, bölge ekonomilerle etkileşimi ile bölgesel kalkınma üzerindeki etkilerinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Sınır Ticareti, Dış Ticaret, Tercihli Ticaret.

ABSTRACT

The widespread use of neo-liberal policies in world trade has resulted in the elimination of economic and social boundaries between countries and territories, resulting in the formation of interstate integration. This rapid change in world trade has led to changes in the economic, social and political practices of countries, resulting in the emergence of new practices. In order to liberalize foreign trade and adapt to neo-liberal politics, it has been aimed to accelerate regional trade with selected countries with borders to my country and economic co-operation and preferential trade agreements have been made with the countries that have reached the border with my country. To this end, our border crossings have been implemented with the aim of improving the regional economy, meeting the basic needs of the people of the region, raising the welfare level of the people of the region and reviving the border trade.

The aim of this study is to examine the development of border trade that emerged after the economic cooperation and preferential trade agreements entered into force in 1978 in our country, the internal and external effects of border trade, the interaction with regional economies and the effects on regional development.

Keywords: Border Trade, Foreign Trade, Preferential trade.

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında sosyal bilimler alanında en etkili kavramlardan bir tanesi küreselleşme olarak öne çıkmaktadır. Küreselleşme olgusunun tanımında uluslararasıdaki ekonomik etkileşim boyutu, farklı birçok küreselleşme boyutları içinde en önemlilerinden biri olarak ülke ekonomilerine doğrudan etkide bulunmaktadır (Şen, 2017: 145). Bu bağlamda sınır ticareti ve ilgili faaliyet ve sonuçların değerlendirilmesi ülkelerin bölgesel etkileşimleri açısından yaşamsal önem arz etmektedir.

Sınır ticareti, kara ve deniz sınırı bulunan ülkelerin ekonomik işbirliği ve tercihli ticaret anlaşması çerçevesinde bölgesel kalkınmayı sağlayabilmek için gerçekleştirdikleri özel bir ticaret türüdür. Sınırların denizlerle çevrili bulunduğu yerleri de içine alması açısından bazı bölgelerde kıyı ticareti olarak ifade edilmektedir (Tan & Altundal, 2008: 13).

En dar anlamıyla sınır ticareti, iki ülke arasında o ülkelere ait menşeli ürünlerin karşılıklı olarak gümrük tarifesi ve dış ticaret politikalarını ortadan kaldırılmasını sağlayan bir dış ticaret şekli ve entegrasyon türüdür. Geniş anlamda ise sınırı bulunan iki komşu ülke arasındaki ekonomik işbirliği ve tercihli ticaret anlaşması çerçevesinde mevcut gümrük tarife indirim ve muafiyeti yolu ile anlaşmalı ürünlerin fiyatlarını aşağıya çekerek bölge halkının refah ve gelir seviyesini yukarı çekmeyi hedefleyen bir işbirliği anlaşmasıdır.

Sınır ticaretin de karşılıklı olarak gümrük tarifelerinin kaldırılması bu ticaret türünün entegrasyonların en zayıf halkası olan tercihli ticaret anlaşması olduğunu göstermektedir. Ekonomik işbirliği ve tercihli ticaret anlaşmaları iki ülke arasında belirlenmiş iki ülke menşeli ürünler sepeti içinde gümrük tarife ve resimlerinin ya kaldırılması ya da indirilmesi anlamına gelmektedir. Bu entegrasyon türünün diğer entegrasyonlardan ayıran yönleri bulunmaktadır. Örneğin serbest ticaret anlaşmaları iki ülke arasında o ülke menşeli ürünlerde gümrük tarife indirimi ile “derin bütünleşme” olarak tabir edilen menşe kuralları, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları gibi alanlarda ortak kuralların tesisi ile ticaretin akışını kolaylaştırmakta, ölçek ekonomilerine yol açarak maliyet düşüşü ve kaynak verimliliği sağlamakta, dışa açık rekabetçi bir ekonomik altyapının tesisi suretiyle ülkenin uluslararası rekabet gücünü artırmakta, böylelikle de ülkelerin üretim, dış ticaret ve refah düzeyi üzerinde ciddi ölçüde pozitif etkiler oluşmaktadır. Görüldüğü gibi STA’lar bölgesel işbirliği ve tercihli ticaret anlaşmaları gibi iki ülke menşeli ürünler arasında gümrük tarife indirimi sağlarken aynı zamanda iki ülkenin ticaretini geliştirecek unsurların ortak kurallar çerçevesinde uygulanması yolu ile iki ülke arasında bütünleşmenin sağlanması hedeflenmektedir. Tercihli ticaret olarak görülen sınır ticaretinde ise sınır iki ülke arasında karşılıklı bölgesel refah düzeyini arttırmak amacıyla seçilmiş ürünlerde gümrük tarifelerinde indirim ve muafiyet uygulanmaktadır.

Sınır ticareti ile bölge halkının ihtiyaçlarının mahallinde, sınır bölgelerinden kısa sürede temin ve tedarik edilmesi bölge ekonomisine canlılık getirilebilecektir. Lojistik masraflarının düşürülerek maliyetlerin asgari seviyelere indirilmesi ise bölge insanına daha ucuza mal bulabilme imkânı sağlayacaktır. Ucuz maliyetler bölge halkının ticaret hacmini yükseltirken bir yanyıla istihdama pozitif etki yaparken diğer yanyıla satın alma gücüne etki yaparak bölgesel refaha da katkı sağlayacaktır. Aynı zamanda bölgeler arası ticaret bölge halklarının girişimcilik potansiyelini arttırabilecek ve girişimciliğin sınır ticareti yolu ile gerçekleşmesi olası sınır kaçakçılığını da asgari seviyelere indirebilecektir (Orhan, 2000: 15).

2. SINIR TİCARETİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

01.08.1972 tarih ve 1615 sayılı gümrük kanunu içerisinde yapılan gümrük düzenlenmesi ile sınır ticareti kanuni bir yapı kazanmıştır. Uygulamaya geçiş ise 1978 yılında İran ile yapılan tercihli ticaret anlaşması sonrasında görülmektedir. Bu yılların en önemli özelliği küresel petrol ve döviz krizlerinin yol açtığı darboğaz olarak bilinmektedir. Bu darboğazın önüne geçmek amacıyla ülkemiz İran ile mal karşılığı petrol alınması yolu ile ilk sınır ticareti adımını atmıştır (Mercan, 2011: 4).

İlk olarak tercihli ticaret uygulamasındaki amaç sınır bölgelerindeki illerin üzerinden büyük sanayi ve kentlere ucuz petrol girişinin sağlanması olarak görülmektedir. Yurda sokulan petrolün, devletin belirlediği bir fiyattan yine devlete teslim edilmesi zorunluluğu vardır. Çünkü piyasada petrol krizinden dolayı karaborsa vardır ve değerinden oldukça yüksek bir fiyattan petrol satılmaktadır. Gelen petrolü teslim almak ve depolamak üzere Petrol Ofisi Genel Müdürlüğü yeteri kadar deposunu Ağrı-Doğubayazıt ilçesinde inşa ettirmiştir. Biriktirilen petrol Trabzon dağıtım merkezine götürülmekte ve oradan da ihtiyaca göre devlet yetkilileri eliyle çeşitli bölgelere dağıtılmıştır. İlk önceleri Ağrı ilinde fiili olarak sınır ticareti faaliyetleri yürütülmekteyken, hızlı bir gelişme ile bu tür ticaretin diğer sınır ve komşu illerine de yayılmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse; Ağrı, Van, Hakkâri, Erzurum ve Kars illeri Gürbulak, Kapıköy ve Esendere sınır kapılarında İran’la, Iğdır Dilucu sınır kapısından Nahçıvan’la, Gaziantep ili Cilvegözü, Öncüpınar ve Karkamış sınır kapılarından Suriye ile Şırnak ili Habur sınır kapısından Irak ile sınır ticareti yapmaya yetkili kılınmışlardır (Tan & Altundal, 2008: 22).

Temmuz 1998’de alınan ve fakat Resmi Gazete’de yayımlanmayan bir kararla sınır ticaretinde bazı kısıtlamalara gidilmiştir. Bakanlar kurulunun aldığı önlemler arasında sınır ticaretinin sadece komşu iller arasında yapılması, ticarete konu olan malların bu illerin sınırlarını aşmaması, sınır ticareti kapsamındaki malların vergilerinin %80’e çıkarılması, malların ithalatında menşe şahadetnamesi aranarak üçüncü ülke mallarının bu yolla yurda girişinin engellenmesi konuları yer almıştır (Öztürk, 2006: 112).

23.12.1998 tarihli Karar, illerdeki "Sınır Ticareti Değerlendirme Kurulları"nda da değişiklikler yapmıştır. Buna göre Sınır Ticareti Değerlendirme Kurulunda; Vali veya Vali’nin görevlendirdiği Vali yardımcısı başkanlığında Sanayi Ticaret Müdürü, Tarım İl Müdürü, Ticaret ve Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı, Defterdar ve Dış Ticaret Müsteşarlığının uygun gördüğü bir üyeden oluşmaktadır. Kurullarda daha önce Defterdarlık ve Müsteşarlık temsilcisi yer almıyordu. Kararla getirilen önemli bir yenilik de Sınır Ticareti

Koordinasyon Kurulu oluşturulmasıdır. Yapılan düzenleme ile sınır ticareti yapılan illerin Valileri ve ilgili kurumların yetkililerinin oluşturduğu kurul, üç ayda bir Dış Ticaret Müsteşarlığı'nda toplanarak yapılan açılışmalar değerlendirilecektir. Bu sayede sınır ticareti yoluyla yapılan ithalatta alınacak vergiler denetim altına alınarak haksız kazanç sağlanması engellenmiş olacaktır.

28.04.2000 tarihli Kararname ithal edilen motorin miktarına da kısıtlama getirmiştir. Kararname ile sınırdan ticaretin önemli boyutunu oluşturan motorin ticaretinde gümrük muafiyeti de azaltılmıştır. "Taşıt üzeri motorin ticareti olarak adlandırılan sınırdan motorin ticaretinde, daha önce yüzde 60 olarak uygulanan mevcut gümrük vergi avantajının yüzde 80 oranında uygulanması karara bağlanmıştır. Bu karar ile mutad depo ile getirilecek aylık motorin miktarı, Iğdır'da 25 bin tondan 15 bin tona, Habur'da 150 bin tondan 75 bin tona indirilmiştir. Yeni kontenjan miktarları Mayıs 2000'den itibaren geçerli olmuştur. (Dünya Gazetesi, 2000)

Bu çerçevede Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin 1/12/2008 tarih ve 2008/14451 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 15 Mayıs 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdikten sonra Sınır Ticaretinin Uygulanmasına ilişkin 2009/7 sayılı Tebliğ, 16 Haziran 2009 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu karar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 12 sınır il ve komşu 5 ülkeyi kapsamaktadır. Artvin Ardahan (Gürcistan), Iğdır (Nahçıvan, İran), Ağrı-Van-Hakkâri (İran), Şırnak (Irak), Mardin-Şanlıurfa-Gaziantep-Kilis-Hatay'ı (Suriye) kapsamaktadır. Karar kapsamında söz konusu sınır illerinde yerleşik tacir ve esnaf, komşu ülkelerle belirlenen limitler çerçevesinde doğrudan ihracat ve ithalat yapabildiği gibi, sınır ticaret merkezinde (STM) mağaza kiralama suretiyle de sınır ticareti yapabilmektedir. Karar ile 4 noktada Sınır Ticaret Merkezi kurulmasına da karar verilmiştir: Ağrı-Sarısu, Van-Kapıköy, Hakkari-Esendere (İran); Iğdır-Dilucu (Nahçıvan). Sınır ticareti yapabilmek için STM'de mağaza kiralanabilir veya kiralama yapmadan da sınır ticareti yapılabilecekti. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde komşu ülkelerle sınırı bulunan Artvin, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay illerinde Sınır Ticareti kapsamına alınmış ve kurulacak STM'ler yolu ile belli kolaylıklar sağlanarak ihracat ve ithalat yapılabilecekti. Sınır illerine yönelik STM uygulaması; yöre halkının temel ihtiyaçlarının bir kısmının komşu ülkelerden temin edilmesi ve bölgeden ihracatın geliştirilmesi suretiyle dış ticaret altyapısının ve kültürünün yaygınlaştırılması amaçlanmaktaydı (Daka, 2010:4).

Bu amaçla çıkarılan sınır ticaret merkezlerinin kullanımı ve uygulama alanı serbest ticaret anlaşması çerçevesinde taraf iki ülke arasında karşılıklı olarak yapılması gerekmektedir. Söz konusu komşu ülkelerimizin sosyo-ekonomik ve politik kargaşa içerisinde olmaları aynı zamanda ülkemiz mevzuatı ile uyumsuzluklarının fazla olması bu ticaret türünün uygulanmasını engelleyen unsurlar olarak önümüze çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yapılan serbest ticaret anlaşmalarının kapsamlarının da bu tür bir ticareti engelleyici unsurlar beslediği görülmektedir. Nitekim ülke sınır kapısı en fazla olan komşumuz olan Suriye ile hiçbir gümrük hattında Sınır Ticaret Merkezi kurulamamıştır. Bunda ki asıl sebebin Suriye ile ülkemiz arasında Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması ve yürürlüğe girmesi ile beraber ülkemizin Suriye menşeli sanayi ürünlerine tek taraflı olarak gümrük vergilerini sıfırlamış, zirai ürünlerde ise gümrük vergilerini düşürmüştür. Böyle olunca Suriye ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması, bilhassa sanayi ürünleri için Sınır Ticareti ve Sınır Ticaret Merkezlerinin tanıdığı avantajların cazibesini ortadan kaldırmıştır (Özçiloğlu & Sakar, 2011: 24).

3. SINIR TİCARETİNİN İÇSELLİK VE DIŞSALLIK ETKİSİ

Ulusal pazarların küçük oluşu az gelişmiş ülkelerde ithalatı ikame eden endüstrilerin başarısızlığında önemli bir paya sahiptir. Ayrıca bu ülkelerde hem gelirlerin düşük, hem de çoğunda nüfusun azlığı yüzünden tek başlarına etkin endüstri kuramamaktadırlar. Modern endüstri ise, ölçek ekonomilerinden yararlanabilmek ve etkin olabilmek amacıyla büyük piyasaya ihtiyaç duymaktadır; bu uzun dönemde yaşayabilmek için de gereklidir. Pazar darlığının üstesinden gelebilmek için az gelişmiş ülkeler kendi aralarında entegrasyona girmektedirler.

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler yalnızca ticaret yaratıcı değil ticaret saptırma söz konusu olsa bile; piyasalarını genişleterek çıkar sağlayabilirler. Ticaret saptıran faaliyetlere giden emek faktörü nadiren diğer alanlardan çekilmektedir. Açık ve gizli işsizliğin yaygın olduğu bu ülkelerde emek ihtiyacı işsizlerden karşılanmaktadır. Çünkü bu ülkelerde söz konusu kesimin fırsat maliyeti sıfır veya sıfıra yakındır. Buradan ulaşacağımız sonuç şudur. Ölçek ekonomilerinden yararlanmaya gelişmiş ülkelerden çok gelişmekte olan ülkelerin ihtiyacı vardır. Piyasanın handikapları bu ülkelerde ekonomik gelişmenin hız kazanmasına ve sağlıklı olarak gelişme göstermesine mani olmaktadır. Entegrasyonun önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır (Ertürk, 1991: 47).

Tercihli ticaret anlaşması sayesinde ülkeler birbirleriyle yaptıkları ticarete daha düşük maliyetle ürün sahibi olarak hem tüketimde hem de üretimde belli başlı avantajlar sağlamaktadırlar. Tercihli ticaret yolu ile sınırlarda

yaşayan halkın temel gereksinimlerini daha az maliyet katlanarak ulaşması refah etkisi yaratırken üretim yapacak bölge halkının üretim faktörlerine daha ucuza katlanması üretim artışına sebep olacaktır. Üretim artışı diğer bölgelerde hem nihai tüketim de hem de endüstriyel tüketimde dışsallık etkisi yaratarak maliyetlerin aşağı doğru çekebilmektedir.

1978 yılında dünya genelinde ortaya çıkan petrol krizi petrol bağımlısı ülkeleri farklı arayışlara itmiştir. Ülkemiz bu arayışı İran ile yapılan sınır ticaretiyle sağlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda çıkartılan sınır ticareti kanunu sınır ticaretiyle yolu ile yapılan sınır ticaretinde petrol ürünlerinde belli başlı muafiyetler sağlanmasına imkan vermekteydi. Bu yolla ülke de az olan ve fiyatı günden güne yükselen petrolün önüne geçilmek amacıyla sınır ticareti yoluyla ucuz petrolün İran'dan ülkemize getirilmesi sağlanmıştır. Ucuz petrol sanayi'deki üreticiye içsellik etkisi yaratarak üretimlerin maliyetlerinin düşmesine ve bu yolla üretim artışı sağlanmasına ve bunun da ortalama sabit maliyetlerin düşürmesine yol açmıştır. Aynı şekilde petrolün tüketim amacıyla kullandığı durumlarda sınır ticareti yoluyla sağlanan ucuz petrolün refah etkisi yarattığı görülmektedir (Sugözü & Atay, 2009: 1044).

Günümüzde ise Tercihli ticaret yolu kullanılarak komşu ülkelerle yapılacak sınır ticaretinde küreselleşme ve teknolojik gelişmenin her sektöre yansımaları sonucunda ulaşımdan iletişime haberleşmeden tarım ve sanayiye her alanda kullanım kolaylığı ortaya çıkmaktadır. İki ülke arasındaki sınır ticaretinin içsel etkileri belli başlı unsurları içinde barındırmaktadır. Bunları aşağıda sırasıyla inceleyeceğiz.

3.1. İçsellik Etkisi

Sınır ticaretinin ticareti kolaylaştırıcı etkileri yolu ile bölge ekonomilerinde üretim araç-gereçlerinin ticaretinin artması bölge firmalarının ve çiftçilerinin daha ucuz araç-gereç ve ekipmanlara ulaşmalarına imkan sağlayacaktır. Bu imkan ölçek ekonomisi yoluyla ürün maliyetlerini aşağı çekerek bölge üretiminde rekabet edebilirliği arttıracaktır. Üretim artışı bölge halkının istihdam edilmesini ve bölgesel refahın artmasına yol açarak ekonominin canlanmasına olanak sağlayacaktır. Karşılıklı olarak bir ülke makine araç ve gereç transferi yaparken karşılığında ucuz ham madde temini yolu ile üretimde düşük maliyeti yakalayabilecektir. Üretim maliyetinin düşmesi üretimde artış yolu ile istihdam ve refah üzerinde bölgesel etki yaratabilecektir. Her iki ticaret kaleminin transferi karşılıklı olarak bölgesel gelişmeye katkı sağlayacaktır (Dinler, 2014: 219). Firmaların daha büyük çaplı üretim yapmasıyla birlikte sağladığı ekonomiler emekte iş bölümü ve uzmanlaşma, teknolojik avantajlar ve stok avantajlarından oluşmaktadır. Üretimde emeğin verimliliğinin artırılması iş bölümü sonucu aynı işi yapan işçilerin, söz konusu işi daha az zamanda yapma alışkanlığını kazanmaları, öte yandan bir işten öbür işe geçerken, söz konusu olabilecek zaman kaybının ortadan kalkmasına sonuç olacaktır (Orhan, 2009: 108). Bunun yanı sıra bölgesel entegrasyonun hız kazanması bölge firmalarının depolama maliyetlerinde de gözle görülür avantajlar sağlamaktadır. Tercihli ticaretin sağlamış olduğu ticaret avantajları firmaların stok bulundurma ihtiyaçlarını azaltarak stok bulundurma maliyetini aşağı çekerek bölge firmalarına rekabette düşük maliyet avantajı getirmektedir.

1978 yılında ortaya çıkan petrol ve döviz krizinden kurtulmak amacıyla ülkemiz İran ile petrol ticaretine ağırlık vermiştir. Sınır ticareti yolu ile akaryakıt ticareti yapan bölge firmaları içsel etkiler yolu ile zamanla ülkemizde faaliyet gösteren akaryakıt istasyonları kurmaya başlamışlardır. Sınır ticaretinin bu içsel etkisi bireysel olarak akaryakıt ticareti yapanları zamanla şirket sahibi konumuna getirmiştir. Sonuç olarak tercihli ticaret sisteminin bir parçası olan sınır ticaretinin içsel etkileri, bölge de ticaretin hızlandırılarak üretim ve tüketim yapısının şekillenmesine yol açacaktır. Bu büyüyen ve gelişen piyasa bir yandan hareket kabiliyetini artırarak kullanılan faktörlerin tam istihdamına fırsat verebilecek, bununla da kalmayarak yığın üretime geçerek diğer bir yandan uzmanlaşmayı zorlayarak faaliyet alanında etkinliğin artmasını ve en yeni tekniklerin kullanılmasını teşvik edecektir. Bu yolla üretim artarken maliyetler aşağı çekilebilecek ve ucuz ürünle karşılaşan tüketiciler pazarı canlandıracaktır.

3.2. Dışsallık Etkisi

Tercihli ticarete geçildiğinde ülke ekonomileri sadece içsel etkilere değil dışsal etkilere de yararlanmaktadır. Büyük piyasa koşulları bir takım dışsal istifadelere yol açmakta, bu da ülke kalkınması açısından büyük önem taşımaktadır. Büyük piyasanın küçük piyasaya nazaran; üretim faktörleri temini, optimum ölçüğe ulaşma, kitle üretimi iktisadi kılma, ileri üretim taktiklerini tatbik, doğal kaynaklardan yararlanma olanakları, belirsizliği azaltma gibi üstünlükleri olmasından dolayı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde denemesi yapılan bölgesel sınır ticareti kullanılan gümrük yollarının karayolu alt ve üst yapı çalışmalarını hızlandırarak firmaların taşıma maliyetini düşürmektedir. Aynı zamanda bölge de ticaretin

hızlanması alternatif taşıma yöntemlerinin ortaya çıkarak taşınacak ürün yelpazesinin genişlemesine yol açarak üretim ve tüketim üzerinde olumlu etkiler yaratabilecektir. Bölge ülkelerinin ve illerinin mal alım satımında görülen arz ve talep uzun dönemde o bölgelerde üretim olanaklarını arttırarak bütün üretim girdilerinde talebin artmasına yol açacaktır. Ham madde, ara malı ve yatırım mallarındaki bu artış sektörlerin büyük ölçekli üretim ekonomisine geçmelerini hızlandıracaktır. Söz konusu sektörlerden her türlü temin edilecek olan düşük fiyatlı ürünler ülkenin tamamında dışsal etki yaratacaktır. Yukarıda izah ettiğimiz canlanmanın ortaya çıkması kalifiye eleman ihtiyacını arttırarak bölge illerde meslek okulları, meslek yüksekokulları ve üniversitelerin kurulmasının önünü açacaktır. Bu eğitim kurumlarından yetişen kalifiye elemanların bölge üretiminde kullanılması firmaların üretimde verimliliğini arttırarak ölçek ekonomilerine daha hızlı geçmelerini sağlayacaktır. Sınır ticareti yolu ile taraf ülkeler arasında mal alım satımı yapılması tarım ve hayvancılığın zayıf olduğu kırsal kesimlerde bölge halkının refah düzeyini arttırarak büyükşehirliere iç göçün, terör olaylarının, sınır bölgelerinde yapılan kaçakçılık faaliyetlerinin azaltılmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Dışsal etkiler aynı zamanda bölgeler arası entegrasyonu da olumlu etkilemektedir:

- ✓ Mal ve girdilerin herhangi bir tarife engeli ile karşılaşmadan ülkeler arasında dolaşımı bu mal ve girdilerin nihai kullanıcılarına daha ucuz fiyattan ulaşmasını sağlayacaktır.
- ✓ Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, bu faktörü bol olan yerlerden kıt olan bölgelere sevk ederek sanayilerde bu yüzden meydana gelecek tıkanıkları önleyecektir.
- ✓ Ülkelerarasındaki teknolojik bilgi akımı bu bakımdan geri olan yörelerdeki endüstrilerin gelişmesini sağlayacaktır.
- ✓ Sınır ticaretinde oluşan büyük piyasa, riski veya belirsizliği azaltarak yatırımları daha karlı hale getirecektir.
- ✓ Refah artışı talebin genişlemesine yol açarak fiyatların yükselmesini sağlayacaktır. Bu yükseliş mal talebi şeklinde mal ile tekrar üreticilere yöneleceğinden üretimi karlı kılacaktır.
- ✓ Entegrasyon yabancı yatırımcıları da cezp edeceğinden özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler arasında entegrasyon yoluyla teknolojik bilgi, piyasa bilgisi, yönetici ve danışman personel ihtiyacı, organizasyon tecrübesi gibi hususlarda dışsal ekonomi sağlayacaktır. Yabancı sermaye yatırımı altyapı şeklinde ise ülke içi yatırımlara bu yolla da hız kazandırmak mümkün olacaktır. Bu yatırımlar az gelişmiş ülkelerde darboğazı aşma yardım edecektir (Ertürk, 1991: 52).

Görüldüğü gibi dışsal etkiler, tamamen ödenmeyen ama üretime girdi olarak katılan, maliyetsiz üretim faktörü niteliğindedir. Bu bağlamda sınır ticaretinin tek tek firmaların etkilerinden daha büyük bir etki yaratarak bölgenin tamamını etkilemektedir. Bu etki ise firmaların katlanmak zorunda oldukları maliyetlere önemli etkiler yaratabilmektedir. Bu etkinin oluşmasındaki en önemli unsur, firmaların birbirleri ile bağımlı bir şekilde faaliyet göstermeleridir. Bu bağımlılık firmaların girdi olarak kullandıkları üretim faktörlerini başka firmalardan temin etmekte, ürünlerini de tüketicilere olduğu gibi başka firmalara satabilmektedirler. Dolayısıyla bu bağımlılık bir firmada meydana gelebilecek maliyet ve fiyat düşürücü gelişmeler diğer firmaları da etkileyecektir.

4. SINIR TİCARETİNDE OLUŞABİLECEK SORUNLAR

Sınır ticaretinin olumlu olduğu kadar olumsuz etkilerinden de olduğu geçmiş entegrasyonlar da görülmektedir. Bunlar; Sınır ticaretinin ilk uygulamaya konulduğu dönemlerde, sınır ticaretine konu edilecek mal gruplarının iyi tespit edilmesi ve il ihtiyaçlarına göre belirleme yapılması gerekmektedir. Bu husus dikkate alınmadığında dış ülkelerden sınır ticareti yoluyla getirilen ucuz mallar taraf ülkeye sokulabilmektedir. Burada herhangi bir sınırlamaya gidilmediği takdirde bütün mal ve eşyaların ithali, normal ithalatın yerini alabilir, bu mal ve eşyaları normal yolla ithal eden kişi ve kurumlarla, imalatçı firmalar aleyhine bir durum oluşturmaktadır. Sınır ticareti yoluyla yapılan ithalattaki vergi ve fon avantajları hem devlete bir gelir kaybına neden olurken, hem de benzer alanda faaliyet gösteren firmalara zarar vermeye başlayabilmektedir.

Gümrük rejimlerinin uygulanmasında gösterilen titizlik sınır ticaretinde ticareti yapılan ürünlerde teşvik olması amacıyla yeterli seviyelerde yapılmadığı durumlarda ülkeye girmesi kalite ve maliyet açısından sakıncalı ürünlerin yeterli denetime tabi olmadan sınır illerinden geçerek büyükşehirlerde rekabeti bozucu etki yaratabilmektedirler. Bu durum yerli üreticiyi daha ucuz ve kalitesiz ürünlerle rekabet etme durumunda bırakmaktadır. Amaç öncelikli olarak bölge halkının ihtiyaç duyduğu ürünlerin temin edilmesi iken zamanla sınır il ve komşularının talebini karşılayacak miktarı aşarak iç piyasaya sürülmesine yol açmaktadır. Yine yukarıda bahsettiğimiz gibi beli başlı teşviklerden yararlanarak piyasaya girmiş ürün iç piyasada maliyet avantajı sağlayabilmektedir. Aynı şekilde sınır ticareti ile ithali yapılabilecek ürünlerin menşei o ülkedeki sınır ile ait olması gerekmektedir. Ancak bu zamana kadarki uygulamalarda bu hususa çok fazla dikkat edilmediği,

üçüncü ülkelerden gelen malların ithal edildiği gözlemlenmiştir. Bu durum, sınır ticaretinin amacı olan birbirine sınır iki ülke ilinin kalkınmasına değil, sınır ticaretinin avantajlarından faydalanarak başka ülkelerden gelen malların satılarak karlı bir sektöre dönüşmesine neden olmaktadır (Tan & Altundal, 2008: 102).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dış ticareti etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Genel anlamda konjonktürel faktörler ve yapısal faktörler olarak iki değişkenle yapılacak inceleme kapsamında, bölgesel ticaret çok önemli bir konjonktürel faktör olarak yer tutmaktadır (Germir vd, 2016: 128-147). Çalışmada sınır ticaretinde bugüne kadar karşılaşılan sorunlardan yola çıkarak yapılabilecek düzenlemeler ele alınmaktadır. Ülkemizin sınır boyunun uzunluğu dikkate alındığında sınır ticaretine uygun bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Gerekli denetim ve teşviklerin uygulanması ile sınır kapılarımızın etrafında sınır ticaret bölgeleri oluşturulabilir. Ülkemizde Gürcistan ile Karadeniz bölgesinin, Suriye ve Irak ile Güneydoğu Anadolu bölgesinin, İran ile Doğu Anadolu bölgesinin ticari ilişkileri örnek olarak gösterilmektedir. Her bölgenin aksakta olsa ticari ilişkileri taraf tüccarların potansiyeli ile sınırlı kalmaktadır. Taraf ülkelerin sınır ticaretini ortak ticaret politikası haline getirmesi tiki taraf tüccarının potansiyel ticaret hacimlerini arttırabilecektir. İskandinav ülkelerinde komşu ülkelerle ticaret hacmi % 40-50 seviyelerindeyken ülkemizin geniş sınır boyuna karşılık % 10 seviyelerinde seyretmektedir (Öztürk, 2006: 122). Öncelikli amacın sınır illerinin ihtiyaçlarını karşılamak olduğundan dolayı illerin talep miktarları tespit edilerek bir takvim yılında ithali gerçekleştirilen ürün miktarının sınır illerin talep miktarına ulaştığında o ürüne ait sınırlama getirilmelidir. Sınırın aşılması durumunda gerekli cezai yaptırımların uygulanması entegrasyonun amacına uygun işlemesine fayda sağlayacaktır. (Kuşoğlu, 1994: 32-33).

Siyasi yönetimi değişmiş olan Irak hükümeti ile yapılacak görüşmelerde sınır ticaretinin yeniden tesisi, görüşme konularının içine alınabilir. Başta gıda ürünleri olmak üzere Irak'ın ihtiyaç duyduğu mallar normal ticaret yanında sınır ticareti ile de karşılanabilir. Aynı şekilde Kuzey Suriye de ortaya çıkan iç savaşın yaralarının sarılarak eski haline dönmesi durumunda oluşacak yüksek talep miktarının sınır ticareti ile karşılanması sağlanabilir. Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise formaliteleri son derece az olan ve başlangıçtaki gerçekleşme oranları önemsiz miktarlarda kalan, ancak giderek hacmi büyüyen sınır ticaretinde, standart ve kalite kontrolleri ile kıymet esaslarının, normal yollardan yapılan ithalatta olduğu gibi sağlıklı bir şekilde uygulanması, tüketicinin korunmasına yönelik önlemlerin alınarak normlara uygun olmayan eşyaların girişine izin verilmemesidir (İşsever, 1993:119).

Sınır ticareti ile bölgesel ticaret geliştirilerek ülke ekonomisine önemli yararlar sağlanmaktadır. Sınır ticaretinin yapılacağı bölgelerin altyapılarının tamamlanmamış olması, üretim faktörlerinin yetersizliği, sanayileşmiş bölgelere olan uzaklığı ve yıllardır süren güvenlik sorunları bölgenin kalkınması önündeki temel engelleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla bölgenin kalkınmasında sınır ticareti önemli bir fırsattır. Sınır ticareti kapsamında gelişmeye elverişli bölgelerde yapılacak ihracat ile bu illerde sınai ve ticari gelişme sağlanabilir, sınır illerinin ihtiyaçları düşük maliyetle karşılanabilir ve bu bölgelere ekonomik canlılık kazandırılabilir. Bu Bağlamda yukarıda sayılan tedbirler acilen gerçekleştirilmelidir (Sugözü & Atay, 2009: 1053).

Çalışmamızda sınır ticaretinin tarihsel gelişimi, içsel-dışsal etkilerinin neler olduğuna ve yapılabilecek düzenlemelere yer verilmiştir. Sınır bölgelerimizde bölgesel siyasi, askeri ve politik sorunların varlığının devam etmesi, üretim faktörlerinin yetersizliği, sanayileşmiş bölgelere olan uzaklığı bu entegrasyon modelinin ülkemizde kullanımını sorunlu hale getirmektedir. Bu sorunların varlığı daha gelişmiş bir entegrasyon modelini kullanmayı engellemektedir. Güneydoğu Anadolu ile Doğu Anadolu sınırlarımızdaki ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin düşük olması sınır ticareti ile bölge halklarının kalkınması için kullanılabilir bir model olarak görünmektedir. Bu çalışma da belirtilmiş olan sorunların üstesinden gelinmediği takdirde İran ve Suriye ile yapmış olduğumuz Serbest Ticaret Anlaşmaları bir model olarak tercih edilebilir.

KAYNAKÇA

Dinler Z. (2014). Mikro Ekonomi, Ekin Yayınları, Bursa

Ertürk, E. (1993). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa,

Germir H. N. & Korkmaz M. & Yücel A. S. & Aytaç A. & Şahbudak E. & Şen E. & Yorulmaz M. (2016). "An Analysis of the Foreign Trade and the Factors Affecting Trade", International Peer-Reviewed Journal of Humanities and Academic Sciences (15), (128-147).

İşsever, Ö. (1993). "Sınır ve Kıyı Ticareti Üzerine bir Değerlendirme", Gümrük Dergisi, Sayı 6, Eylül.

- Kuşoğlu İ. (1994). “Türkiye’de Sınır ve Kıyı Ticareti Uygulaması”, Gümrük Dergisi, 3(8):31-39
- Mercan A. N. (2011). “Sınır Ticaretinin Geliştirilmesi ve Sınırların Serbest Yerler Haline Dönüştürülmesi”, Mevzuat Dergisi, 14 (158): 1-16
- Orhan O. Z. (2000). “Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, İTO Yayınları : 2000-27, İstanbul
- Orhan O. Z. (2010). Genel Ekonomi, Umuttepe Yayınları, Kocaeli
- Özçiloğlu M. & Sakar M.M. (2011). “Sınır Ticareti Uygulaması Sorunlar Ve Çözüm Önerileri”, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(1):21-43
- Öztürk N. (2006). “Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3):107-127
- Sınır Ticareti Raporu. (2012). “Van Ve Hakkari İlleri”, Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, www.daka.org.tr, Mayıs 2015
- Sugözü İ.H. & Atay M. (2010). “Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı”, Şırnak Üniversitesi.İ.İ.B.F, 1045-1054.
- Şen, E. (2017). “Kurumsallaşma ve Kurumsal Yönetişim”, Beta Yayıncılık, İstanbul
- Tan M. & Altundal F. (2008). “Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi Ve Mevcut Durumu”, İTO- Yayın No:2008-26